



TÜRK EDEBİYATINDA Mİ'RÂCIYYE GELENEĞİ VE HARPUTLU RAHMÎ'NİN *BEYÂN-I Mİ'RÂC* BAŞLIKLİ MANZUMESİ*

*Mi'râciyye Tradition in Turkish Literature and Manzume of Harputlu Rahmi
Entitled Beyân-ı Mi'râc*

Hasan ŞENER**

Özet

Harput, Osmanlı topraklarının önemli kültür merkezlerinden biridir. Bu kültür merkezinde, Türk kültür tarihi açısından önemli bir yere sahip olan ve her biri bir değer olan birçok âlim, şair ve edip yetişmiştir. Bu değerlerden biri de şair Rahmî'dir.

Daha çok Harputlu ön ismi ile tanınan Rahmî, on dokuzuncu asrın başlarında Harput'ta doğmuş, Harput'un kültür atmosferi içinde yetişmiş, klasik Türk edebiyatı geleneği içinde bir divan teşkil edecek ölçüde şiirler kaleme almış, başta Hacı Hayrî Bey olmak üzere kendinden sonra yetişmiş birçok Harputlu şair üzerinde etkili olmuş önemli bir şahsiyettir.

Klasik şiir estetiği içinde şiirler kaleme alan Harputlu Rahmî'nin *Dîvân*'nda kaside, kıt'a, terci-i bent, müstezat, gazel gibi nazım şekilleriyle yazılmış birçok şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden biri de Allah'ın emriyle Peygamber Efendimiz'in ruhen ve bedenlen, Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya kadar yapmış olduğu gece yolculuğu ve oradan da bir mi'râcla yedi kat göklere yükselmesi olaylarını anlatan "*Beyân-ı mîrâc*" başlıklı mi'râciyye türü manzumesidir.

Bu çalışmada, mi'râc kavramı hakkında bilgi verildikten sonra Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında mi'râc hadisesine kısaca değinildi. Daha sonra mi'râciyyelerde işlenen motifler ve Harputlu Rahmî *Dîvân*'nda yer alan "*Beyân-ı mîrâc*" başlıklı manzumenin şekil ve içeriği hakkında bilgiler verildi; manzumede işlenen mi'râc motifleri anlatıldı. Makalenin sonunda, çalışma değerlendirilip bir sonuçla özetlendi.

Anahtar Kelimeler: Harputlu Rahmî, *Dîvân*, mi'râc, mi'râciyye, mi'râc-nâme.

Abstract

Harput was one of the important civic centers of Ottoman land. Lots of scholars, poets and litterateurs trained in this civic center, each one is valuable and has an important place in Turkish cultural history. Rahmi is one of these merits.

Mostly known as with his forename Harputlu, Rahmi, born in Harput in the beginning of 19th century, raised in cultural atmosphere of Harput, written poems that could constitute a divan in classical Turkish literature and an important personality who effected lots of poets from Harput that raised after him foremost Hacı Hayri Bey.

Harputlu Rahmi written poems in classical poem structure, in his Divan there are lots of poems written in different variety like kaside, kıt'a, terci-i bent, müstezat and gazel. One of these poems is a mi'râciyye named "beyân-ı mîrâc" that tells about events in Prophet Muhammed's physical and spiritual night trip from Mescid-i Haram in Mecca to Mescid-i Aksa in Jerusalem, and to seven levels of Heaven with a mi'râc, with the command of Allah.

In this study, after giving the literal meaning of mi'râc, mi'râc in Arab, Fars and Turkish literature and short information about motifs in mi'râciyye, information about form and context of poem named "beyân-ı mîrâc" is given that appear in Harputlu Rahmi Divan, and mi'râc motifs in this poem are told. At last, the study is evaluated and summarized with a conclusion.

Key words: Harputlu Rahmî, Diwan, mi'râc, mi'râciyye, mi'râc-nâme.

* Bu makale, 14-16 Mayıs 2015 tarihlerinde Elazığ'da düzenlenmiş olan Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu'nda sunulmuş bildirinin gözden geçirilip genişletilmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. ELAZIĞ
el-mek: senerhasan@gmail.com

Giriş

Dünyada, hakkında en çok edebî ürün verilen veya edebî metinlere en çok konu olan kişi Hz. Muhammed'dir desek abartmış olmayız. Öyle ki Hz. Muhammed'in doğumu, çocukluğu, büyümesi, evlenmesi, peygamber oluşu, tebliği, savaşları, mucizeleri, mi'râcı, ibadet hayatı, hicreti, vefatı... gibi hayatının hemen her safhası edebî türlere kaynaklık etmiş ve asırlar boyunca işlenerek günümüze kadar gelmiştir (Çelebioğlu 1998: 356-357; Kaplan 2001: 106; Hacihaliloğlu 2006: 3).

Klasik Türk edebiyatındaki türler incelendiğinde başta Hz. Peygamber'i övmek için kaleme alınan na'tler olmak üzere, Ahmediyye/Muhammediyye, hilye, hadis-i erba'in, gül-i sad-berg, mevlid, siyer, esmâ-i Nebî, sîre, mucizât-ı Nebî, gazavât-ı Nebî, ahlâku'n-Nebî, hicretü'n-Nebî, vefâtü'n-Nebî, şefâat-nâme, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis gibi Hz. Peygamber'i konu edinen nazım türlerinin veya manzumelerin çokluğu göze çarpar. Bu durum, divan şairinin ve Türk halkının peygamberine vermiş olduğu yüksek değeri ve aşırı sevgiyi gösterir. Özellikle na'tler üzerinde çok kıymetli çalışmalar yapan Emine Yeniterzi (1993: 38), "*Şairlerimizi asırlarca na't vadisine sevkeden âmillerin başında hiç şüphesiz ki Hz. Peygamber'in Habîbullâh oluşu ve bizzat Cenâb-ı Hakk'ın dilinden övülmesi gelmektedir*" diyerek çok isabetli bir tespitte bulunmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*"¹; "*Sizin için Allah'ın resulünde pek güzel bir örnek vardır.*"²; "*Hiç şüphesiz büyük bir ahlâk üzeresin sen.*"³; "*Andolsun size, içinizden bir peygamber geldi ki zahmet çekmeniz O'nu incitir ve üzer. Size çok düşkündür, müminlere çok merhametlidir, çok şefkatlidir.*"⁴ gibi birçok ayette Hz. Muhammed'in ahlâkı, merhameti, her yönüyle üstün ve örnek şahsiyeti bizzat Cenab-ı Hakk'ın diliyle methedilmiş ve bu da divan şairlerinin, eserlerinde Hz. Peygamber'i methetmelerini teşvik edici bir amil olmuştur. Yeniterzi'nin bu isabetli tespitinin yanında, Hz. Peygamber'in Türk edebiyatında bu derece methedilmesinde isminin de etkili olduğunu söylemekte fayda vardır. Nitekim Hz. Peygamber'den önce herhangi bir kişi tarafından isim olarak kullanılmamış olan "Muhammed" kelimesi, "birçok defalar hamd ü senâ olunmuş, tekrar tekrar övülmüş" (Devellioğlu 1986: 798) anlamına gelmektedir ki "Muhammed" ismi, Hz. Peygamber'in hem Allah tarafından hem de insanlar tarafından çokça övüldüğüne delalet eder. Dolayısıyla İslam edebiyatlarında, özellikle de Türk edebiyatında Hz. Peygamber, ismiyle uyumlu bir şekilde birçok nazım türüyle tasvir ve tavsif edilerek methedilmiştir.

Yukarıda ismini zikrettiğimiz türlerin yanı sıra, klasik Türk şiirinde Hz. Muhammed'in konu edildiği türlerden biri de mi'râc hadisesini anlatan mi'râc-name veya mi'râciyyelerdir.

Mi'râc kelimesi, sözlükte "yukarı çıkmak, yükselmek" anlamındaki "*urûc*" kökünden türemiş bir ism-i âlet olup "yukarı çıkma vasıtası, merdiven" anlamına gelir (Yavuz 2005: 132; Selçuk 2015: 110). İslâm anlayışında mi'râc, Hz. Muhammed'in göğe yükseltilerek Allah'ın huzuruna kabul edilmesini karşılar. Hicretten bir yıl ya da on yedi ay önce Recep ayının yirmi yedinci gecesi gerçekleşen mi'râc hadisesinin iki aşaması vardır: Birinci aşamada Hz. Muhammed, bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa (Beytü'l-Makdis, Kudüs)'ya götürülmüştür. Kur'an-ı Kerim'de de geçen bu aşama "gece yürüyüşü" anlamında "isrâ/esrâ"dır. İkinci aşamayı da Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa (Beytü'l-Makdis, Kudüs)'dan Allah katına yükselişi oluşturur. Mi'râc olarak anılan bu yükselme Kur'an-ı Kerim'de geçmez ancak bazı hadislerde ayrıntılı olarak anlatılır (Esir 2009: 684). İleride değineceğimiz üzere edebî eserlerde "isrâ" sözü mi'râc" ifadesine oranla daha az kullanılmıştır. Bunun sebebi, "mi'râc" kelimesinin "isrâ"yı da kapsayacak şekilde kullanılmasından olmalıdır.

Mi'râc mucizesi, edebiyat, musiki, minyatür, hat ve kitap sanatları bakımından hemen hemen bütün Müslüman milletlerin medeniyetlerine yansımıştır. Ancak bu konudaki eserler mi'râc-nâme veya mi'râciyye adıyla daha çok İranlılar ile Türkler tarafından ortaya konmuş, en çok eserin

¹ Enbiya, 21/107.

² Ahzab, 33/21.

³ Kalem, 68/4.

⁴ Tevbe, 9/129.

verildiği edebiyat alanını minyatür, hat ve kitap sanatları takip etmiş, mûsikî ise sadece Osmanlılarda mevlid gibi bir form oluşturmuştur (Uzun 2005: 135).

Arap ve Fars Edebiyatlarında Mi'râc

Kâ'b b. Züheyr'in Kasîdedü'l-bürde içinde yer alan mi'râc ile ilgili on bir beyitlik bölüm ve Hz. Peygamber hakkında yazılan manzumelerde konuya temaslar hariç tutulursa, Arapça eserlerde mi'râc hadisesi edebî olmaktan çok dinî ilimler açısından ele alınmıştır (Akar 1987: 91-93; Uzun 2005: 135). Bunun dışında İmam Gazzâlî ile başlayan Abdülkadir-i Geylânî, Muhyiddin Arabî gibi mutasavvıfların kalemlerinden çıkmış mensur eserler de vardır.⁵ Arap edebiyatına oranla Fars edebiyatında mi'râc hadisesi edebî eserlerde sıkça işlenmiş bir konu olarak dikkat çeker. Nizamî-i Gencevî'nin *Hamse*'si, Attar'ın *İlâhî-nâme* ve *Esrâr-nâme*'si, Molla Camî'nin *Mirkâdü'l-Akaid*'i, Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin *Lubb-i Lubâb-ı Mânevî*'si, Hacı Mansûr'un *Nebî-nâme*'si ve müellifi meçhul *Medh-i Hazret-i Resûl* gibi eserlerde mi'râciyyeler bulunmaktadır (Akar 1987: 93-95). Bunların yanında pek çok Farsça mensur mi'râciyye de yazılmıştır.⁶

Türk Edebiyatında Mi'râc

Mi'râc, Türk edebiyatında en çok işlenen konular içinde yer almaktadır. Başlangıçta siyerlerin bir bölümü olan mi'râc daha sonra mevlid, hilye ve benzeri konular gibi müstakil hâle gelmiş ve XII. asırdan beri gerek manzum gerekse mensur mi'râc-nâmeler yazılmıştır (Akar 1987: 319). Divanlar ile din dışı mesnevilerde mi'râc konusunu işleyen şiirlere yer verilmesi bir gelenek hâlini almış, zamanla kasidelerin mi'râciyye, mesnevilerin ise mi'râc-nâme adıyla anıldığı zengin bir edebî tür oluşmuştur. Konunun genellikle dinî kaynaklara dayanarak didaktik bir şekilde ele alındığı eserlerde müellifin sanatkâr yönünün ikinci planda kaldığı, tasavvufî açıdan işlenen mesnevi ve kasidelerde ise daha lirik ve sanatkârane bir üslubun ön plana çıktığı, şairlerin hayal dünyalarının zenginliğine göre olaya şahsi yorumlar getirdiği görülmektedir (Uzun 2005: 135).

Mi'râc, Türk edebiyatında dinî-tasavvufî konulardan aşk konularına kadar pek çok mesnevide bir bölüm olarak yer alır. Bundan başka bazı divanlarda da bilhassa kasidelerin nesib bölümlerinde işlendiği görülmektedir. Şairler na't türündeki kasidelerinde, Hz. Peygamber'i överken mucizelerini anlatarak, bu mucizelerin diğer peygamberlerin mucizelerinden üstün olduğuna dikkat çeker ve bu arada mi'râc mucizesini de överler. Ayrıca divanlarda mi'râciyye türünde kasideler de bulunur (Esir 2009: 689).

Mi'râc konusu işlenirken divanlarda kaside, mesnevilerde mesnevi, müstakil mi'râc-nâmelerde de mesnevî nazım şekli tercih edilmiştir (Akar 1987: 321). Aruzun genellikle "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" ve "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" kalıplarının kullanıldığı mi'râciyyelerin kaside formu ile yazılanlarında konu ortalama elli-altmış beyit içinde özetlenirken mesnevilerde 2000'e yaklaşan beyit hacminin sağladığı imkânla çok tafsilatlı olarak işlenmektedir (Uzun, 2009: 135). Bu güne değin tespit edilen müstakil mi'râc-nâmelerin en azı 102 en çoğu 1855 beyit ihtiva etmektedir. Mi'râc-nâmelerin ortalama 300 ile 700 beyit olarak tanzim edildiği görülmektedir (Akar 1987: 321).

Mi'râc, Türk edebiyatında bir motif olarak ilk defa *Satuk Buğra Han Destanı*'nda görülür. Çağatay sahasında, XII. yüzyılda Hakîm Ata tarafından yazıldığı kabul edilen 122 beyitlik *Mi'râc-nâmetü'l-hazret* adlı eser, türün ilk müstakil örneği sayılır. Anadolu sahasında ilk müstakil mi'râciyye ise XV. yüzyılın başında Ahmedî tarafından 808/1405 tarihinde yazılan *Tahkik-i Mi'râc-ı Resûl* adlı 497 beyitlik eserdir. Bu mi'râciyye, şairin *Dîvân*'ındaki kısa mi'râciyyeden farklı olduğu gibi *İskender-nâme*'sindeki mevlid bölümünden de ayrılır (Uzun 2005: 136). Yine XV. yüzyıl şairlerinden İbrahim Bey'in 275 beyitlik *Mi'râc-nâme*'si Anadolu sahasında yazılmış ilk manzum mi'râc-nâmelerden birisidir (Duman 1997: 171). Anadolu sahasında yazılan manzum mi'râc-nâmelerin en eskilerinden biri de 494 beyit olarak neşredilen anonim bir mi'râc-nâmedir (bk. Develi 1998).

⁵ Eserler için bk. Akar 1987: 91-93, 408-410.

⁶ Eserler için bk. Akar 1987: 93-95, 411-412.

Ahmedî'nin *Cemşid ü Hurşid*'i, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* 'u, Ali Şîr Nevaî'nin *Hamse*'sini teşkil eden mesnevilerindeki mi'râc bölümleri de tanınmış örneklerdendir. Daha sonraki yüzyıllarda Türk edebiyatında gerek müstakil gerekse divan ve mesnevilerde bir bölüm olarak mi'râc yazmak bir gelenek hâlini almış ve asırlar boyunca gelişerek devam etmiştir (Esir 2009: 689).

Mi'râciyyeler Türk edebiyatında, özellikle XVI. yüzyıldan sonra divanlara girmiştir. Sonraki iki asır boyunca hemen hemen her divan şairi bir veya birkaç mi'râciyye yazmıştır. Divan şairleri içinde mi'râciyye yazma geleneği XIX. yüzyılda da devam etmiş ancak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda görüldüğü kadar çok ve güzel mi'râciyyeler artık yazılmaz olmuştur. Tespit edildiği kadarıyla divânlarda yer alan mi'râc-nâmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür: *XVI. asırda Lamiî Çelebi; XVII. asırda Ganî-zâde Nâdirî (1572-1626), Azmîzâde Hâletî (öl. 1630), Nev'î-zâde Atâyî, Nâilî-i Kadîm (öl.1666), Neşâtî Ahmed Dede (öl.1674), Vâdî Muhammed Çelebi (öl.1682), Fasîh Ahmed Dede (öl.1699), Riyâzî, Âsım-ı Bosnavî, Selâmî, Rüşdî, Senâyi Şeyh Ali Efendi; XVIII. asırda, Sâbit (öl.1714), Nazîm Yahyâ (öl.1727), Seyyid Vehbî (öl.1793), Dürrî Ahmed Efendi (öl.1722), Sâlim (öl.1743), Halimî Mustafa Paşa (öl.1759), Alî Nutkî Dede, Mâhir, Hâzık, Hakim Seyyid Muhammed Nûr, Vâsık, Birrî; XIX. asırda İzzet Molla (öl.1829), Fâik Ömer (öl.1838), Lebîb ve Âdile Sultan (Akar 1987: 130-132). Akar, divanına ilk defa bir mi'râciyye koyan şairin Lamiî Çelebî (öl.1532) olduğunu söylese de Akar'dan sonra yapılan bir çalışmada Lamiî Çelebî'den önce Cemâlî (öl. Fâtih devri sonları veya II. Bâyezîd devri başları?)'nin *Divân*'ında ayrı bir bölüm olmasa da birkaç beyitle mi'râctan bahsetmiş olduğu zikredilmiştir. Cemâlî sözü edilen eserinde Hz. Peygamber'in arşa yükseldiğini, Cebrail'in kendisine yol arkadaşı olduğunu, 'kâbe kavseyn'e ulaştığını, Tanrı ile görüştüğünü, sayısız hediyeler aldığını, bunca menzilleri aşarken azık götürmediğini, 'Burak' üzerinde seyahat ettiğini ve tekrar yeryüzüne döndüğünü anlatır (Derdiyok 1994'ten aktaran Esir 2009: 690). Sonraki yüzyıllarda, divanlarda mi'râcın ayrı bir bölüm olarak yer alması sık görülen bir durum olmuştur. Neşâtî Ahmet Dede'nin *Divân*'ında kaside şeklinde 55 beyitlik bir mi'râciyye bulunması (Kaplan 1996: 12-17) buna bir örnektir. Divanlarda mi'râc bölümlerinin dışında kaside ve gazel başta olmak üzere diğer nazım şekillerinde de "Burak, refref, sidre, sidretü'l-müntehâ, tûbâ" gibi mi'râc motiflerine yer verilmiştir (Esir 2009: 690-691).*

Divanlarda XVI. yüzyıldan sonra görülmeye başlayan mi'râciyyeler mesnevilerde çok daha erken bir dönemde yer almaya başlamıştır. Akar (1987: 125)'ın tespitine göre, Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren mesnevilerde mi'râciyye bölümü yer almaktadır. Anadolu sahasında mi'râciyye bulunan ilk mesnevi XIV. yüzyıl şairi Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'sidir. Bu eserde yer alan mi'râc-nâme Anadolu'daki Türk edebiyatında bir başlangıç ve temel teşkil eder (bk. Yavuz 1999: 247-249).

Mesnevilerde mi'râc bölümü genellikle giriş bölümü içinde dir. Mesnevîlerin giriş bölümlerinde mi'râcı anlatan şiirlerde Hz. Muhammed'in Tanrı katına yükselmesi konu edilerek Cebrail'in Burak'ı getirmesi, Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'da namaz kılması; göğe yükselmesi ve her felektan geçişi; Cebrail'in *sidreden* öteye geçemeyişi; Hz. Peygamber'in Tanrı'ya okla yakınlığı (*kabe kavseyn*) mesafesinde olması; ümmeti için dileklerde bulunması; yeryüzüne dönüşü ve yatağını henüz soğumamış bulması anlatılır (Ünver 1986: 432-435)

Mi'râc-nâme/Mi'râciyelerde İşlenen Motifler

Mi'râc hadisesinin gerçekleştiği gecede vuku bulan her olay, her detay bir motif olarak mi'râcname veya mi'râciyelerde işlenmiştir. Bu motiflerin bir kısmı ayet ve hadis gibi temel kaynaklara dayanırken bazıları tamamen halk arasında anlatılabilen rivayet ve şairlerin hayal gücüne dayalı anlatılardır. Akar (1987: 206-313)'ın tespitlerine göre Mi'râc-nâme/mi'râciyelerde mi'râc hadisesine dair işlenen motifler özetle şunlardır:

Mi'râcın Sebebi: Mi'râc-nâme/mi'râciyelerde mi'râc hadisesine dair işlenen motiflerin başında mi'râcın sebebi gelir. Rivayetlere dayalı bu sebepler de farklılık arz eder. En yaygın rivayete göre müşrikler tarafından Müslümanlara ambargonun uygulandığı, onların dışlandığı bir dönemde, hamisi ve amcası Ebu Talib'i, üç gün sonra da eşi Hatice'yi kaybeden ve aynı zamanda milleti tarafından işkence gören ama sabreden Hz. Muhammed'e metanet vermek, ona ileride sahip olacağı

nimetleri göstermek amacıyla Allah onu mi'râc ile şereflendirmiştir. Bazı müfessirler İsrâ ve Necm surelerinin bazı ayetlerinden hareketle Allah, en büyük ayetlerinden bir kısmını Hz. Muhammed'e göstermek için mi'râcî gerçekleştirmiştir.

Mi'râcın sayısı ve mahiyeti: Hz. Muhammed'in kaç defa mi'râca çıktığı hakkında değişik görüşler vardır. Mi'râcın uykuda, uyanıkken veya uyku ile uyanıklık arasında olduğu da tartışma konusudur. Bu tartışmalar ve görüş beyanları, daha çok Buharî ve Müslüm'deki mi'râc ile ilgili hadislere ve İsrâ suresinin mi'râc ile ilgili ayetlerinin tefsirine dayanmaktadır.

Mi'râcın tarihi: Miracın gerçekleştiği sene, ay ve gün olarak kesin olarak bilinmemektedir. Bu konudaki rivayetlere göre mi'râc hicretten bir yıl veya 16-19 ay önce rebiülevvel, rebiülahir veya recep ayında; bu ayların 17 veya 27'sinde pazartesi günü gerçekleşmiştir. Türkiye'de mi'râc gecesini anma tarihi olarak recep ayınının 27'si kabul edilir.

Mi'râc dâvetinin tebliği: Mi'râc davetinin tebliği ile ilgili rivayetlere göre Hz. Muhammed evindeyken ve ya Hatim'de yahut Hicir'deyken Cebrâil onu davet etmeye gelmiştir. Kimine göre de davet Hz. Peygamber'in yeğeni Mutem İbni Adl'in evindeyken gerçekleşmiştir. Şairler bu motifi kendi hayal güçleri nispetinde zenginleştirmişlerdir.

Şerh-i sadr: Bu motifte genellikle mi'râcdan hemen önce Hz. Muhammed'in göğsünün açılıp bütün beşeri ayıp ve kusurlardan temizlenmesi, kalbinin iman ve hikmetle doldurulması anlatılmaktadır. Bazı müfessirlere göre İnsirah suresinin ilk ayeti⁷ bununla ilgilidir.

Cennet'ten getirilen Hulle, Tac ve Kemer: Bu motifte, şerh-i sadrın gerçekleştirilmesinden sonra cennetten Cebrail vasıtası ile getirilmiş olan ve Hz. Peygamber'e giydirilen hulle, tac ve kemerden bahsedilir. Bu motifin İslami temeline rastlanmamaktadır.

Mi'râcın başladığı yer: İsrâ suresinin ilk ayetinde belirtildiği üzere, Hz. Muhammed Mekke'de bulunan Mescid-i Haram'dan alınıp Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülmüştür. Mi'râcın başladığı yer hadislerde Hicir, Hatim veya Ümmü Hânî'nin evi olarak açıkça bildirilmiştir.

Binitle: Burak, Mi'râc, Refref gibi binitleler.

Sağdan, soldan gelen sesler ve yorumu: İslami esasına rastlanmayan bu motife göre Hz. Muhammed, Burak'a binip Kudüs'e doğru giderken sağından ve solundan "Biraz dur! Bizi dinle!" gibi bazı sesler duyar fakat durup onları dinlemez. Daha sonra Cebrail, Hz. Peygamber'i tebrik eder ve seslerin Yahudi ve Nasrânîler'e ait olduğunu söyler. Eğer durup onları dinleseydin ümmetin de bunlara uyup İslamiyet'ten sapacaklardı, der. Bu motif İslami esaslara dayanmamaktadır.

Kadın (=dünya): Mi'râc ile ilgili hadislerde rastlanmayan bu motife göre, Kudüs yolunda Hz. Muhammed'in önüne çok süslü bir kadın çıkar ve Resûlullah'tan durup kendisini dinlemesini ister. Resûlullah bu kadına iltifat etmez ve yoluna devam eder. Cebrail, bunun dünyanın sembolü olduğunu belirtip, "Eğer iltifat etseydin ümmetin dünya ehli olup ahirete önem vermeyeceklerdi" der ve Hz. Peygamber'i bu davranışından dolayı tebrik eder. Mi'râciyelerde çokça işlenen bu motife İslami kaynaklarda rastlanmamaktadır.

Namaz: Bu motifte, namazın farz oluşu, Mescid-i Aksa'da peygamberlerle kılınan namaz, Medine ve Medyen'de kılınan namazlar, Tur dağında kılınan namaz, Beyt-i Ma'mur'da kılınan namazlar işlenir.

İçecekler:

a) Süt, Bal, Su ve Şarap: Mi'râc gecesinde Hz. Muhammed'e süt, bal, su ve şarap gibi içecekler ikram edilmiş ancak Hz. Peygamber sütü tercih etmiştir.

b) Arşın kenarında ağza düşen damla: İslami esasına rastlanmayan bu motife göre, Hz. Muhammed, arşın kenarında hayran, biraz da şaşırılmış vaziyette dururken ağzına bir damla damlatılır. Böylece gelmiş geçmiş ilimler, hikmetler ona malum olur.

⁷ اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ " (Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? (Genişlettik)".

Gökler: Kur'an-ı Kerim'e göre gökler yedi kat (tabaka) dır.⁸ Mi'râc hadislerinde de gök katları, bu katlarda görülenler birer birer sayılır. Bu özellik mi'râciyelere de aksetmiş gök katları teker teker anlatılmıştır.

Peygamberler: Mi'râc hadislerinde, Hz. Muhammed'in göğün her katında peygamberlerle karşılaştığı, onlarla konuştuğu bildirilmiştir. Bu hadislere dayanılarak mi'râciyelerin çoğunda peygamberlere değinilmiş, bazılarında tasvirler yapılmıştır. Bu peygamberler Hz. Adem, Hz. İdris, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. Yahya ve Hz. İsa'dır. Bazı mi'râciyelerde (Arif ve İsmail Hakkı Bursevî) Hz. Muhammed ile Hz. Musâ'nın mukayesi de yapılır.

Melekler: Mi'râciyelerde motif olarak ismi zikredilen melekler Cebrail, Mikâil, İsrail ve Azrail'dir. Cebrail, mi'râc gecesi Resulullah'ı uyandıran, mi'râcı müjdeleyen, göğsünü şerh eden, sonra Burak'a bindirip yolculukta ona refakat eden melek olarak zikredilir ve tasviri yapılır. Cebrail'in Sidre'den öteye gidememesi mi'râciyelerde özellikle işlenen bir motiftir. Mikâil, mi'râc davetinin tebliği için Cebrail ile birlikte gelen, şerh-i sadr ameliyesinde ona yardımcı olan, Burak'la yolculuk esnasında yuları tutan melek olarak zikredilir ve tasviri yapılır. İsrail ve Azrail de mi'râciyelerde tasvirleri yapılan meleklerdir. Bunların dışında kimi mi'râciyelerde Yetmiş Bin Başlı Melek, Ateşkâr Melek, Mâlik, İsmâil, Süvariler, Yedinci Kat Gökteki Denizin İçinde Bulunan Melekler, Horoz gibi meleklerin isimlerinin de zikredildiği görülmektedir. Mi'râc ile ilgili ayetlerin tefsirinde ve mi'râc hadislerinde bu meleklerden sadece Cebrail'in ismi geçmektedir.

Cennet: Cennet-i Me'vâ'nın tasviri, huriler ve Tuba ağacı cennet ile ilgili motifler içinde yer almaktadır.

Su motifi: Mi'râciyelerde;

- a. Yer ile birinci kat gök arasındaki su,
 - b. Sidre'nin kökünden çıkan dört ırmak: Nil, Fırat, Kevser, Rahmet,
 - c. Cennetteki dört ırmak (içinde rengi, kokusu, hiçbir vasfı bozulmayan ırmaklar; tadına helal gelmeyen süttan ırmaklar; içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar; süzme baldan ırmaklar),
 - d. İnci içindeki denizler,
 - e. Arş'ın altındaki denizler,
- su motifi olarak işlenmiştir.

Cehennem: Mi'râciyelerde cehennem ile ilgili genel tasvirlerin yanı sıra zâniler (helal eşlerini bırakıp yabancılarla düşüp kalkanlar, zina edenler); haram, faiz ve yetim malı yiyenler gibi bazı suçluların cezalandırılmasına dair tasvirler de yer almaktadır.

Beytü'l-mamur: Hadislerde bildirildiğine göre yedinci kat gökte bulunan evdir. Mi'râc gecesi Hz. Peygamber onu görmüş ve tavsif etmiştir.

Sidre-i münteha: Mi'râciyelerde, genellikle yedinci kat gökten daha ileride tasavvur edilen Sidre, göklerle cennetleri gölgesi altına alan bir ağaçtır. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde⁹ ismi zikredilen Sidre-i müntehanın, mi'râcın anlatıldığı hadis rivayetlerinde de adı geçer.

Hicâblar: Allah ile kul arasındaki perdelerdir. Mi'râciyelere göre hicâblar, Sidre ile Arş arasında bulunmaktadır. Hz. Muhammed, mi'râc gecesi bu hicâbları melek (yahut meleklerin) nezaretinde geçip Arş'a varmıştır.

Levh-i mahfuz: Sadece Arif ve İsmail Hakkı Bursevî'nin mi'râciyelerinde görülen bu motifin İslami temeli vardır. Levh, olacak her şeyin içinde yazılı olduğu ve Allah katında bulunan kitaptır.

Kalem: Mi'râciyelerdeki tasvirlerle göre inci yahut yakuttan yaratılmış, çok uzun, içinde her biri elli bin yıllık beş delik bulunan, mürekkebi nurdan olan bir kalemdir. Kıyamete kadar Levh'e bu kalemle yazılır. O kalemin bildiği kelimeleri yaratıklardan İsrail'den başkası bilemez. Hz. Muhammed, bu kalemin sesini mi'râc gecesi duymuştur.

⁸ Nuh suresi 71/15.

⁹ Necm Suresi 53/14 ve 16. ayetler. (Ayetlerin tam metni şu şekildedir: *عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى* Sidretü'l-müntehâ'nın yanında; *إِنَّ* *السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى* zaman Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.)

Arş: Kur'an-ı Kerim'in Hud ve A'râf surelerinde hakkında bilgi verilen Arş¹⁰, Allah'ın ilk yarattığı varlıklardandır. Arş, bizim bildiğimiz, tasavvur ettiğimiz ve edeceğimiz her türlü hâl ve keyfiyete benzemediği gibi, düşündüğümüz ve düşünebileceğimiz şekil gibi de değildir. Buna rağmen şairler, hayal güçlerini çalıştırarak Arş hakkında bazı tasvirlerde bulunmuşlardır. Mi'râciyelere göre, Arş'ta yön yoktur. Üstünde binlerce kandil asılıdır. Yeşil bir cevherden yapılmıştır.

Küresi: Mi'râciyelerde az işlenmiş motiflerden olan Kürs, Kur'an-ı Kerimde de, halk arasında daha çok "ayete'l-küresi" olarak bilinen ayette zikredilmektedir.¹¹

Rü'yet: Bazı müfessirler, Necm suresinin 8-12'inci ayetlerini tefsir ederlerken, Hz. Muhammed ile Allah'ın görüştüğünü söylemişlerdir.¹² Bu kanaat mi'râciyelere de aksetmiştir. Şairlerin çoğu Hz. Peygamber'in Allah'ı hicâbsız (perdesiz) olarak, gözıyla gördüğünü anlatırlar.

Tekellüm: Konuşmak anlamındaki tekellüm, mi'râcda vasıtasız ayet vahyi demektir. Bu motif, Necm suresinin onuncu ayetinin,¹³ Allah ile Hz. Muhammed'in konuştukları şeklinde yorumlanması ile mi'râc vakasının rivayet edildiği hadislerde zikredilen elli vakit namazın beş vakte indirilmesi sırasında geçen konuşmalara dayanır.

Dönüş: Hz. Muhammed, gökleri dolaşıp mi'râcını tamamladıktan sonra Cebrail ile birlikte tekrar Ümmü Hânî'nin evine döner; ibriğini dolu, yorganını bıraktığı biçimde, yatağını da soğumamış hâlde bulur.

Ebu Cehil'in tepkisi: Mi'râc hadisesinden sonra Ebu Cehil ile karşılaşan Hz. Muhammed, ona bir gece içinde Kudüs'e götürülüp geri getirildiğini söyler. Buna inanmayan Ebu Cehil halkı toplar ve bu hadiseyi (İsrâ hadisesini) yeniden anlatmasını ister. Hz. Peygamber onlara da anlatır. Halkın bir kısmı, "İşte bu apaçık bir yalan; bizim kervanlarımız oraya ancak iki ayda gidip gelebilir" diye inkâr eder. Bir kısmı da El-Emîn olarak bilinen Hz. Muhammed'in yalanını yakaladık diye sevinirler. Ebu Cehil, sevinç içinde oraya buraya koşmaktadır. Ebu Cehil ve taraftarlarının bu davranışları mi'râciyelerde motif olarak işlenir.

Ebu Bekir'in tasdiki: Ebu Cehil ve taraftarları Ebu Bekir'in evine koşarak "Hz. Muhammed bir gece içinde Mescid-i Aksâ'ya gidip geldiğini söylüyor, sen ne dersin" diye alaylı bir şekilde sorarlar. Hz. Ebu Bekir de "Eğer o söylüyorsa doğrudur, hem ben onun bundan daha hayret verici şeylerini bile tasdik ediyorum" der. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir'e Sıddîk lakabı verilir.

Mescid-i Aksa'yı tarif: Hz. Muhammed'in bir gecede Mescid-i Aksa'ya gidip geldiğine inanmayanlar, bu sefer Hz. Peygamberden Mescid-i Aksa'yı tarif etmelerini isterler. O gece mescidin her yerini gezmemiş olan Hz. Muhammed zor durumda kalınca gözü ile Mescid-i Aksa arasındaki mesafe kaldırılır ve mescit adeta bir maket gibi karşısında tecessüm eder. İnanmayanlar ne sordularsa Hz. Muhammed ona bakarak cevap verir.

Kervanlardan haber: Hz. Muhammed, Mescid-i Aksa'yı tarif edince inanmayanlar bu sefer de yolda bulunan kervanlardan haber sorarlar. Hz. Peygamber kervanlardan ilkini Ruhâ'da gördüğünü söyler ve kervan ile ilgili detaylı bilgiler verir. Kervan Mekke'ye geldiğinde Kureyşliler Hz.

¹⁰ Hud 11/7: وَهَلْ أَدَّبِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ الْكِتَابَ عَمَلًا وَلِيَدُلَّ فَلَئِنْ أَنتُمْ مُعْتَدُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيُقُولُنَّ أَمْ لَمْ يُخْلَقِ الْكَوْكَبُ إِلَّا سِحْرًا مُبِينٌ
O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken "Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz" desen, inkârcılar "Mutlaka bu büyüdür" derler;

A'râf 7/54: نُرِيكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَبِيبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مَسْخَرَاتٍ
Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir.

¹¹ Bakara 2/255: ... وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ... Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.)...

¹² Geniş bilgi için bk. Akar 1987: 37-61.

¹³ Necm 53/10: فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ... Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.

Peygamber'in dediklerinin doğru olduğuna bir kez daha şahit olurlar. Bu motife İslami kaynaklarda rastlanmamaktadır. İkinci bir kervandan haber sorduklarında da Hz. Peygamber o kervanı da yolda gördüğünü söyler ve kervan hakkında detaylı bilgiler verir. Kervan Mekke'ye kavuştuğunda bu bilgilerin de doğru olduğunu gören bazı müşrikler Hz. Muhammed'e inanmışlar ancak çoğu "bu bir sihirdir" diyerek inkâr etmiştir.

Rahmî'nin *Beyân-ı Mi'râc* başlıklı manzumesi¹⁴

Rahmî Divânı'nda yer alan mi'râciyye, her ne kadar *Beyân-ı Mi'râc* başlığını taşısa da müstakil bir manzume değildir. İsminden de anlaşıldığı üzere mi'râc mevzuunun anlatıldığı bu manzume, *Divan*'da yer alan "*Der-na't-ı şerîf-i hazret-i fahrü'l-enbiyâ aleyhi ekmelü's-salavat ve ecmelü't-teslimât ve't-teheyâ*" başlıklı na'tin bir parçası durumundadır. Bahsi geçen na'tte Rahmî, medhiye bölümünde Hz. Peygamber'i överken,

Eflâke seyr-i pâkini gûş eyleyüp Mesîh

Etdi bu çâr-tâk-ı semâya 'azîmeti

beyti ile "*Hz. İsa, senin gökyüzüne olan seyahatini duyunca kendi de semaya yöneldi*" diyerek mevzuu mi'râc hadisesine getirmekte ve *Beyân-ı Mi'râc* başlığını atarak na't içinde mi'râc hadisesini anlatmaya başlamaktadır. Bu na't içinde mi'râc mevzusunu anlattıktan sonra Rahmî, Hz. Muhammed'in mucizeleriyle tekrar methiyesine devam etmektedir.

***Beyân-ı Mi'râc*'ın Dil ve Şekil Özellikleri**

Kaside nazım şekli ile yazılan *Beyân-ı Mi'râc*'ın anlatım biçimine baktığımızda, klasik Türk şiirinde daha çok mesnevi nazım şekillerinde rastladığımız tahkiye üslubunun hâkim olduğu gözlenmektedir. Bunun sebebi metinde bir vak'anın anlatılıyor olmasıdır.

Rahmî'nin *Beyân-ı Mi'râc* başlığı altında kaleme aldığı manzumede Türkçe kelime ve tamlamalar Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalara/terkiplere nazaran daha azdır. Türkçe kelimeler, daha çok fiiller, şahıs ve işaret zamirleri ve edat cinsinden kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinde Türkçe ve Farsça kelimelere oranla Arapça kelimelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu durum metinde işlenen konu ile alakalı olsa gerek. Arapça kelimeler çok olsa da metinde hiç Arapça tamlama bulunmamaktadır; kelimeler Arapça olsa da tamlamalar Farsçadır. Tamlamaların çoğu Arapça kelimelerle kurulmakla birlikte *râh-ı vahdet*, *arş-ı berîn*, *bârgâh-ı âlî*, *çemen-zâr-ı cennet*, *fermân-ı zü'l-Celâl* gibi Arapça ve Farsça unsurların bir araya gelmesiyle oluşan terkipler de bulunmaktadır. Metindeki terkiplerin çoğu *hüsn-i beyân*, *âlem-i lâhût*, *leyle-i İsrâ* gibi iki kelimedenden oluşmaktadır. Bununla birlikte sayıları az da olsa *bezmgâh-ı kurb-i İlâh*, *kurb-ı ev-ednâ-yı Hazret*, *arak-ı pāk-ı 'itr-nāk*, *Mā-zāg-ı çeşm-i pāk* gibi üç veya dört kelimedenden oluşan terkipler de bulunmaktadır. Mecaz anlamın ağırlıklı olduğu terkiplerde anlamın derinleştiği görülmektedir.

Rahmî, *Beyân-ı Mi'râc*'da sanatlı ve ağıdalı bir dil kullanmamıştır. Dili açık ve anlaşılırdır. Ancak zaman zaman edebî sanatlara müracaat ettiği de görülmektedir. Özellikle mi'râc hadisesine uygun olarak yaptığı iktibaslar dikkati çekmektedir. Bu iktibaslardan biri, Hz. Peygamber'in mi'râc hadisesinde Allah'a yakınlık derecesini göstermek için Necm suresindeki "*(Peygamber'e olan mesafesi) derken iki yay aralığı kadar veya daha yakın oldu*" ayetinde geçen "veya daha yakın" anlamındaki "*ev-ednâ*"¹⁵ ifadesidir.¹⁶

¹⁴ Rahmî'nin hayatı hakkında şu kaynaklara bakılabilir: İbrahim Kavaz-M. Naci Onur, *Harputlu Rahmi Divanı*, İzzetpaşa Vakfı Yay., Elazığ 1996; Bahir Selçuk, "Harputlu Rahmî'nin Esbiyenâmesi Üzerine", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 2, s.4-5, Elazığ, 2014a; Bahir Selçuk, *Rahmî, Harputlu Hoca Rahmî Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi, 2014b, (<http://www.turkedebiyatiiisimlerozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1301>), (E.T. 10.07.2016).

¹⁵ Necm 53/9. Ayetin tamamı şu şekildedir: *كَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ* (Peygamber'e olan mesafesi) derken iki yay aralığı kadar veya daha yakın oldu".

¹⁶ Buradaki yakınlığın Cebrail'e mi yoksa Allah'a mı olduğu müfessirler arasında tartışma konusudur. Ancak Elmalılı Hamdi Yazır, bu yakınlığın Allah'a olduğunu ve mi'râcda Allah'ın bu yakınlık sonucunda vasıtasız vahiyde bulunduğu görüşünü benimsemiştir: "*İşte Allah'ın has kulu olan arkadaşınız Muhammed (s.a.v), İstiva ettikten sonra O, Rabbine öyle*

Bir bârgâh-ı 'âlî ana oldı pây-gâh
Buldu şerefle kurb-ı ev-ednâ-yı Hazreti

Rahmî'nin Kur'an-ı Kerimde yaptığı diğer bir iktibas da yine mi'râcda Allah'ın huzuruna çıkan Hz. Peygamber'in gördükleri karşısında şaşkınlığa düşmediğini ve bakışlarını sağa sola kaydırmadığını dile getiren Necm suresindeki “*mâ-zâğ*(a'l-basar)”¹⁷ ifadesidir. Elmalılı Hamdi Yazır (1992: 299) bu ibarenin geçtiği ayeti şu şekilde tefsir etmektedir: “*Göz şaşmadı. Onu (sidreyi) gören Resulullah (s.a.v)'in gözü yerinden kaymadı, şaşıp da sağa sola meyletmedi. وَمَا طَقَى وَ مَا أَشَمَدَى. Yani görme sınırını aşıp da yanlış bir bakış bakmadı. Akılların şaşacağı, gözlerin kamaşacağı hayret verici şeyler görmekle beraber O, ne şaştı, ne de görme sınırını aştı. Son derece dikkatli ve sıhhatli bir şekilde Allah'ı tesbih edip onu müşahede etti. Ayetin ilk cümlesi, Peygamber (sav)'in edebini, diğeri ise kuvvet ve kudretini beyan etmektedir. Razi der ki : "Peygamber'in müşahedesini Hz. Musa gibi olmadı. Zira Hz. Musa olayında dağ dümdüz olmuş, Musa baygınlık neticesi yere yıkılmış ve bakışını kesmişti. Lakin Sidre, dağdan kuvvetli idi. Çünkü dağ, darmadağın oldu, fakat Sidre sebat edip yerinden kımıldamadı. "Musa baygıni düştü .. ." (A'raf, 7/1 43) fakat Muhammed (s.a. v.) sarsılmadı."*

Rahmî'nin iktibas ettiği ifadelerden biri de “*İnterânî*”¹⁸ ibaresidir. Bilindiği üzere Hz. Musa Allah'ı görmeyi arzuladığında ve bu arzusunu dile getirdiğinde Allahü Taala “*İnterânî*” yani “beni göremezsin” demiştir. Allah Tur dağına tecelli ettiğinde Hz. Musa bu tecelli karşısında dayanamayıp bayılmıştır. Yukarıda alıntılıdığımız tefsirde bu olay ele alınmış ve Hz. Musa ile Hz. Peygamberin durumları mukayese edilmiştir. Rahmî de bu mukayeseyi aşağıdaki beyitte dile getirerek Allah'ın Hz Musa'ya “*İnterânî*” (beni göremezsin)” demesine karşın Hz. Muhammedin “*mâ-zâğ* (şaşmayan, kaymayan)” gözüne kendini gösterdiğini ifade etmiştir.

Müsâ'ya *İnterânî* dedi Hak habibinin
Mâ-zâğ-ı çeşm-i pâkine hass etdi rü'yeti

Tûbâ cennette, Sidre'de bulunan ve dalları bütün cenneti gölgeleyen ilahi bir ağaçtır (Devellioğlu 2013: 1294). Tûbâ ağacının gövdesinin üstte dallarının aşağıda olduğuna inanılır. Rahmî'ye göre Tûbâ ağacı Hz. Peygamber'i Sidre'de görünce utancından baş aşağı dönmüştür.

Tûbâ görünce eyledi şerm ile ser-fürü
Seyr etdi kâmetiyle çemen-zâr-ı cenneti

Diğer bir beyitte çimenlikteki gül ve sümbülün kokusunu, Hz. Peygamber'in yeryüzüne damlayan güzel kokulu terinden aldığını ifade ederek yine hüsn-i talil yapmıştır.

Düşdü zemîne bir 'arak-ı pâk-ı 'itr-nâk
Buldu cemende sümbül ü gül büy ü nühketi

Yukarıda da belirtildiği gibi *Beyân-ı Mi'râc*, kaside nazım şekli ile kaleme alınmış bir na'tin bir bölümüdür. Kasidenin tamamı 105 beyitten müteşekkil olup bunun 42. beyitten sonra gelen 18 beyti *Beyân-ı Mi'râc* kısmını oluşturur.

Bahse konu olan kaside *me'ûlü fâilâtü mef'ûlü fâilün* kalıbı ile yazılmıştır. İncelediğimiz *Beyân-ı Mi'râc* kısmında, imaleler kusur olarak sayılmazsa, şairin vezin konusunda başarılı olduğu söylenebilir.

yaklaştı ki, bütün vasıtalar kaldırıldı ve Allah Ona doğrudan doğruya verdiği vahyi verdi. Yani Mirac'da her ne vahyetti ise Cibril'in dahi herhangi bir aracılığı olmaksızın vahyetti.” (Yazır : 1932: 295).

¹⁷ Necm 53/17. Ayetin tamamı şu şekildedir: “مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى “Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı”.

¹⁸ A'râf 7/143. Ayetin tamamı şu şekildedir: “فَإِنِ الْبَصَرُ إِلَى الْجِبَلِ فَإِنِ اسْتَفْزَفَ مِنْ أَفْقَانِ الْبُحْرِ وَالْبُحْرِ مِلْءُ الْمَوَازِينِ وَمَا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنزِيلَ الْكِتَابِ قَالَ لَنْ تُرَٰىيَ وَلَٰكِن تَرٰىيَ الْوَهْدَانَ إِلَىٰ جِبَلِ الْفَارِغِ أَفَ تَرٰىيَ” Müsa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Müsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'im! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi”.

-i/-i belirtme (akkuzatif) ekinin redif olarak kullanıldığı kasidenin matla beytinde, ...*istitâ'ati* / ...*tâ'ati* kelimeleri kafiyeyi oluşturmaktadır. Matla beytindeki bu müesses kafiye'nin şiirin tamamında uygulanması gerekirken Rahmî bunu sürdürememiştir. Tamamı 105 beyit olan kasidenin 58 beytinde müesses kafiye kullanıldığı halde 47 beyitte, ...*şefkati* / ...*hilkati* gibi mücerred kafiye kullanılmıştır. Bu durum çalışmamıza konu olan kasidenin *Beyân-ı mi'râc* başlıklı kısmında eşit olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam 18 beyitten oluşan bu bölümde 9 beyit müesses kafiye 9 beyit de mücerred kafiye şeklindedir. Kasidedeki müesses veya mücerred kafiyelerin kullanılmasında herhangi bir sistematik düzen bulunmayıp rastgele kullanılmıştır. Bu durum bir kafiye kusuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kasidede gördüğümüz ikinci bir kafiye kusuru ise tekrarlardır. Rahmî, kaside içinde sık sık kafiye tekrarına düşmüştür. Tekrar edilen kafiye kelimeleri, kaç kez ve hangi beyitlerde tekrar edildikleri şu şekildedir:

Kelime	Tekrar Sayısı	Tekrar Edilen Beyitler
<i>fıratı</i>	2	6, 27
<i>işâreti</i>	2	13, 64
<i>kıyâmeti</i>	2	20, 83
<i>nedâmeti</i>	2	21, 88
<i>hâtemiyyeti</i>	2	30, 74
<i>hil'ati</i>	2	31, 82
<i>zîneti</i>	2	36, 52
<i>cenneti</i>	3	38, 59, 90
<i>selâmeti</i>	2	39, 79
<i>icâbeti</i>	2	46, 96
<i>sa'âdeti</i>	2	58, 76
<i>kerâmeti</i>	2	65, 97
<i>ümmeti</i>	2	69, 100
<i>izzeti</i>	3	71, 93, 99
<i>sünneti</i>	2	77, 101
<i>nihâyeti</i>	2	81,104

Tabloda görüldüğü gibi on altı kelime, kasidenin muhtelif beyitlerinde kafiye olarak tekrar edilmiştir. Çalışmamıza konu olan *Beyân-ı Mi'râc* başlığı altındaki beyitler (43-60) arasında kafiye tekrarı görülmemektedir. Ancak 46, 52, 58 ve 59. beyitlerdeki kafiye kelimeleri *Beyân-ı Mi'râc* bölümü dışında sırasıyla 96, 36, 76 ve 38-90. beyitlerde tekrar edilmişlerdir.

***Beyân-ı Mi'râc*'ın muhteva özellikleri**

Özeti

Rahmî, kasidenin bu kısmına bir girizgâh beyti ile geçmekte ve devamında Peygamber'in mi'râcını anlatmaktadır. Buna göre; bir gün Peygamber, Ümmühânî'nin evinde ibadet ile meşgul iken Allah'ın vahiy elçisi Cebrail gelip Peygamber'e selam verir ve kendisine Allah'ın mi'râc davetini tebliğ eder. Bu davet üzerine Peygamber "İsra" olarak bilinen gecede Burak denen binite binerek bir anda Mescid-i Aksa'ya varır. Mescid-i Aksa'da geçmiş peygamberlerin ruhları ile bir araya gelir ve imamlık yaparak onlara namaz kıldırır. Daha sonra "uruc (göğe yükselme)" başlar. Cebrail, belli bir noktadan sonra (Sidre'den sonra) kendisinin yola devam edemeyeceğini, bundan sonra Peygamber'in yola yalnız devam edeceğini beyan eder. Burada Peygamber *Refref* denen bir binite binerek "*lâ-mekân*"a yani mekândan münezze olan Allah'ın huzuruna kadar gider ve mi'râc gerçekleşmiş olur. Bu noktada Rahmî, Allah'ın Hz. Musa'ya "*lenterâni* (beni göremezsin)" dediğini hatırlatarak Hz. Muhammed ile Hz. Mûsâ'yı makam olarak kıyaslamakta, Hz. Muhammed'in, enbiyanın en büyüğü olduğunu dile getirmektedir.

Muhteva

Rahmî mi'râciyyesine, Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu yüce mi'râcı sağlam ravilerden naklettiğini ifade ederek başlamaktadır.

Mi'râc-ı bâ-kemâlini hüsn-i beyân ile
Eyler bu resme râvi-i sıhhat rivâyeti

Şairler mi'râcı anlatmaya genellikle o gecenin tasviriyle başlarlar. Mi'râc gecesi çok kutlu ve olağanüstü bir gecedir. Gökyüzü nurla doludur o gece. Ay ışığı âlemi daha güzel aydınlatmaktadır. O gece karanlıkla aydınlık bir aradadır. O gecede felekler mutlu, melekler Allah'ı tespih etmektedirler (Esir 2009: 699-700). Bu gece davetin tebliğ edildiği gecedir. Davetin tebliği mi'râciyyelerde işlenen motiflerden biridir. Mi'râcın bu motifi ile ilgili herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Hadislerde ise üstü kapalı bir şekilde anlatılmaktadır. Bazı rivayetlere göre Hz Muhammed evindeyken veya Hatim'de yahut Hicir'deyken Cebrail onu davet etmek üzere gelmiştir. Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber, yeğeni Mutem İbni Adl'in evindeyken davet gerçekleşmiştir (Akar 1987: 210-211).

Rahmî de -tasvir olmasa da- mi'râciyyesinde bu kutlu geceden başlar. Buna göre bir gece Hz. Peygamber Ümmü Hani (Hz. Ali'nin ablası)'nin evinde ibadet ile meşgulken Allah'ın elçisi Cebrail gelir, Hz. Peygamber'e Allah'ın selamını iletir ve Allah'ın, âlem-i lâhûtî seyretmek üzere kendisini arşa doğru seyahate davet ettiğini bildirir.

Ol beyt-i Ümmühâniyi hem-kadr-i arş edüp
Bir şeb ederdi anda şerefle ibâdeti
Geldi Emîn-i vahy-i Hudâ eyleyip müsûl
Verdi selâm-ı Hazreti etdi beşâreti
Dir kim sudûr eyledi fermân-ı zü'l-Celâl
Kim da'vet eyle ede Resûlüm icâbeti
Ya'ni habîbim 'âlem-i lâhûtî seyr için
Etsin felekde 'arş-ı berîne seyâhati

Mi'râciyyelerde görülen en önemli motiflerden biri "Burak, Mi'râc, Refref" gibi binitlerdir. Bunlardan Burak, Hz. Peygamber'i Mekke (Mescid-i Haram)'den Kudüs (Mescid-i Aksa)'e kadar götürülen binit; Mi'râc, Hz. Muhammed'in Mescid-i Aksa'dan birinci kat göğe kadar çıktığı nakil aracı; Refref de mi'râc gecesinde Hz. Muhammed'in Sidre'den Arş'a gidip gelirken bindiği aracın adıdır (Akar 1987: 217-228).¹⁹

Rahmî'nin mi'râciyyesinde, Burak ve Refref binitlerinin isimleri geçerken Mi'râc'ın adı zikredilmemiş ancak aynı kökten gelen "urûc" ifadesi kullanılmıştır. Burak, İsrâ gecesinde Hz. Peygamber'i bir şimşek hızında Mescid-i Aksa'ya iletmiş, Hz. Peygamber buradan göğe "urûc" etmiş (yükselmiş) ve Hz. Muhammed Refref üzerinde vahdet yolunu yürüyerek Allah'ın huzuruna kadar gitmiştir.

Bindi Burâka leyle-i İsrâ'da berkvâr
Bir anda etdi Mescid-i Aksâ'ya rihleti
Şevk-i likâ-yı Hazret ile eyleyip 'urûc
Ol bezmgâh-ı kurb-i İlâh idi niyyeti
Refref-süvâr oldu yolunda habîb-i Hak
Seyretti lâ-mekâna kadar râh-ı vahdeti

Mi'râciyyelerde görülen bir başka motif de Mescid-i Aksa'da peygamberlerle kılınan namaz motifidir. Hz. Muhammed, Burak'la Kudüs'e gelir, Mescid-i Aksa'da kendinden önce gelen peygamberlere imam olur, birlikte iki rekât namaz kılarlar (Akar 1987: 234). Bu motif Rahmî'nin mi'râciyyesinde de işlenmiştir. Mescid-i Aksa'da toplanan peygamberler Hz. Muhammed'e tabi olmuşlar ve Aksa imamlığı Hz. Muhammed'e nasip olmuştur.

Kavs-i şerîfe hâzır olup kudsiyân ile
Ervâh-ı enbiyâ-yı kirâmın cemâ'ati

¹⁹ M. Hamdi Yazır, Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'e kadar Burak'la, dünya göğüne kadar Mi'râc'la, yedinci göğe kadar meleklerin kanatlarıyla, Sidre-i müntehâ'ya kadar Cebrail'in kanadı ile, oradan "kâbe kavseyin"e kadar da Refref'le gittiğini, Alâmi Tefsiri'nde Alûsi'nin nakline dayanarak, bildirmektedir (Akar 1987:228).

Aksâda enbiyâ vü rusül iktidâ edip
Ol müktedâya has olup Aksâ imâmeti

Mi'râciyyelerin önemli motiflerinden biri de melekler özellikle de Cebrail'dir. Cebrail, mi'râc gecesi Resulüllâh'ı uyandırmış, mi'râcı müjdelemiş, göğsünü şerh etmiş, sonra Burak'a bindirip yolculukta ona delil olmuş, Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar Hz. Peygamber'e rehberlik etmiştir. Hz. Peygamber, daha ileriye birlikte gitmeyi teklif edince Cebrail reddetmiş ve "Bir parmak ileri gidersem yanar yok olurum" diye cevap vermiştir. Allah katında Hz. Muhammed'in değerinin belirtildiği bu hadis, ümmete heyecan ve gurur vermiş olacak ki mi'râciyyelerin hepsinde işlenmiştir (Akar 1987: 255-257). Rahmî'de bu motifi mi'râciyyesinde işlemiştir. Cebrail yolculuğunun burada bittiğini ifade ederek Sidre'de Hz. Peygambere refakat etmeyi bırakmış ve bundan sonra Hz. Peygamber yola tek başına devam etmiştir.

Cibrîl müntehâ-yı beyân etdi seyrini
Terk etdi râhı Sidrede koydu refâkati
Gıtdi o râha bir tek ü tenhâ garîb olup
Üns ü huzûr-ı Hazrete oldu 'azîmeti

Mi'râc hadislerinde, Hz. Muhammed'in göğün her katında peygamberlerle karşılaştığı ve onlarla konuştuğu bildirilmiştir. Bu hadislerle dayanılarak mi'râciyyelerin çoğunda peygamberlere değinilmiş bazılarında tasvirler yapılmıştır. Mi'râc gecesinde Hz. Peygamber'in en çok konuştuğu peygamber Hz. Musa'dır. Mi'râciyyelerde Hz. Musa ile Hz. Muhammed her yönüyle mukayese edilir ve Hz. Muhammed'in daha üstün oluşu anlatılır (Akar 1987: 244, 252, 253). Bu mukayeselerde genellikle Kur'n-ı Kerim'den iktibaslar yapılarak Hz. Musa için zikredilen "*len terânî* (beni göremezsin)"²⁰ ve Hz. Muhammed için kullanılan "*mâ zağa'l-basaru* (gözü kaymadı)"²¹ ifadeleri kullanılır. Rahmî'de bu iki ifadeyi iktibas ederek Hz. Musa ile Hz. Muhammed arasında bir mukayese yapmıştır. Bu beyitte, Hz. Peygamber'in hicâbsız (perdesiz) olarak Allah'ı görmesi motifi olan rü'yet motifi de yer almaktadır.

Mûsâ'ya *len-terânî* dedi Hak habîbinin
Mâ-zâg-ı çeşm-i pâkine hass etdi rü'yeti

Bu beyitte rü'yet motifi de işlenmiştir.

Hz. Peygamber, mi'râc gecesi Cennet'te Tûbâ ağacını da görmüştür. Bu ağaç mi'râciyyelerdeki tasvirlerle göre Cennet'teki ağaçların en büyüğüdür. Kökü Arş'ta, yaprakları Cennet'in üstündedir. Ters duran bir ağaçtır. Budakları la'l, yaprakları mücevherdir. Yemişleri dünyadaki yemişlere benzemez; bir yiyen ebediyen acıkmaz; baldan tatlı ve lezizdir (Akar 1987: 277). Tûbâ ağacı motifi, Rahmî'nin mi'râciyyesinde de işlenmiştir. Rahmî, hüsni talil yoluyla Tuba ağacının, Hz. Peygamber'i görünce utancından başını eğdiğini söyler.

Tûbâ görünce eyledi şerm ile ser-fürû
Seyr etdi kâmetiyle çemen-zâr-ı cenneti

Sonuç

Türk edebiyatında Hz. Muhammed çeşitli vesilelerle methedilmektedir. Bu vesilelerden biri de Hz. Muhammed'in mi'râc hadisesidir. Mi'râc hadisesi Türk edebiyatında çeşitli konularda yazılan mesnevilerin birçoğunda olduğu gibi divanlarda da bir bölüm olarak yer almaktadır. Türk edebiyatında mi'râciyye yazmak bir gelenek hâline gelmiş ve divan şairlerinin birçoğu bu geleneğe uymuştur. Mi'râciyyelerde Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksa'ya götürülmesi ve oradan da Allah katına yükseltilmesi hadisesi çeşitli motiflerle işlenmektedir. Bu motiflerin başında mi'râcın sebebi, mi'râcın sayısı ve mahiyeti, mi'râcın tarihi, mi'râc dâvetinin tebliği, Hz. Peygamberin göğsünün açılıp bütün beşerî ayıp ve kusurlardan temizlenmesi (şerh-i sadr); cennetten Cebrail vasıtası ile getirilmiş olan ve Hz. Peygamber'e giydirilen hülle, tac ve kemer; mi'râcın başladığı yer, mi'râctaki Burak, Mi'râc, Refref gibi binitler; sağdan, soldan gelen sesler ve

²⁰ A'raf 7/143.

²¹ Necm 53/17.

yorumu; kadın (dünya); namaz, içecekler, gökler (göğün tabakaları); peygamberler, melekler, cennet, su motifi; cehennem, beytü'l-mâmûr; sidre, sidretü'l-münteha, hicaplar; levh-i mahfuz, kalem; arş, kürsi, rüyet, tekellüm (vasıtasız ayet vahyi); dönüş; Ebu Cehil'in tepkisi; Hz. Ebu Bekir'in tasdiki; Mescid-i Aksa'yı tarif; kervanlardan haber gibi motifler gelmektedir.

Harputlu Rahmî de birçok divan şairi gibi mi'râciyye yazma geleneğine uymuş ve *Beyân-ı Mi'râc* başlığı altında bir manzume kaleme almıştır. Bu manzume başlı başına bir mi'râciyye olmayıp na't türünde yazmış olduğu bir kasidenin, mi'râc hadisesine ayrılmış 18 beyitlik bir parçasıdır. Rahmî, kasidenin bu bölümünde, mi'râciyyelerde işlenen bütün motifleri işlememiş olsa da, mi'râcın tebliğ yeri ve şekli, mi'râc hadisesinde isimleri geçen Burak ve Refref gibi binitler, Hz. Muhammed'in Mescid-i Aksa'da bazı peygamberlere imam olması ve onlara namaz kıldırması, Hz. Peygamber'e refakat eden Cebrail, Cebrail'in Sidre'den sonra refakati bırakması ve Hz. Peygamberin bu noktadan sonra yola tek başına devam etmesi, Tuba ağacı, Hz. Musa ile Hz. Peygamberin mukayesesi ve rüyet gibi belli başlı motifleri işlemiş ve bu motifler çerçevesinde Hz. Peygamber'in mi'râc hadisesini anlatmıştır. Rahmî'nin *Beyân-ı Mi'râc*'da ele aldığı motiflerin çoğunun İslami temellere dayalı olduğu görülmektedir. “Cennet'ten getirilen hulle, tac ve kemer”, “sağdan, soldan gelen sesler ve yorumu”, “kadın (=dünya)” ve “Arş'ın kenarında ağza düşen damla” gibi İslami temellere/kaynaklara dayanmayan birçok motifin Rahmî'nin eserinde yer almadığı müşahede edilmektedir. Bu durum Rahmî'nin, *Beyân-ı Mi'râc*'ın başındaki

Mi'râc-ı bâ-kemâlini hüsn-i beyân ile
Eyler bu resme râvi-i sıhhat rivâyeti
beytinde beyan ettiği “mi'râcı sağlam ravilerden naklettiği”ne dair ifadesini doğrular niteliktedir.

Beyân-ı Mi'râc'a şekil olarak baktığımızda şairin vezinde başarılı olduğu ancak kafiye konusunda aynı başarıyı göstermediği söylenebilir.

Metin²²

Beyân-ı Mi'râc

Mef' ûlü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

- 1 Mi'râc-ı bâ-kemâlini hüsn-i beyân ile
Eyler bu resme râvi-i sıhhat rivâyeti
- 2 Ol beyt-i Ümmühâniyi hem-ğadr-i 'arş edüp
Bir şeb ederdi anda şerefle 'ibâdeti
- 3 Geldi Emîn-i vahy-i Hudâ eyleyüp müsül
Verdi selâm-ı Hazreti etdi beşâreti
- 4 Der kim sudür eyledi fermân-ı zü'l-Celâl
Kim da' vet eyle ede Resûlüm icâbeti
- 5 Ya' ni habîbim 'âlem-i lâhûtı seyr için
Etsin felekde 'arş-ı berîne seyâhati
- 6 Bindi Burâk'a leyle-i İsrâ'da berkvâr
Bir anda etdi Mescid-i Aksâ'ya rihleti
- 7 Kavs-i şerîfe hâzır olup kudsiyân ile
Ervâh-ı enbiyâ-yı kirâmın cemâ' ati
- 8 Aksâda enbiyâ vü rusül iktidâ edip
Ol müktedâya has olup Aksa imâmeti
- 9 Şevk-i likâ-yı Hazret ile eyleyüp 'urüc
Ol bezmgâh-ı kurb-i İlâh idi niyyeti

²² Çalışmada *Dîvân-ı Rahmî-i Harpûti* (Elazığ: Ma'muratü'l-Aziz Vilayeti Matbaası)"de yer alan “*Der-na't-ı şerîf-i hazret-i fahrü'l-enbiyâ aleyhi ekmelü's-salavat ve ecmelü't-teslimât ve't-teheyâ*” başlıklı na'tin sadece *Beyân-ı Mi'râc* başlığı altındaki mi'râc ile ilgili beyitleri alınmıştır.

- 10 Ruh-süde oldu 'arş-ı berîn zîr-i pâyine
Ferş oldu râha atlas-ı çarh etdi zîneti
- 11 Cibril müntehâ-yı beyân etdi seyrini
Terk etti râhı Sidre'de koydu refâkati
- 12 Refref-suvâr oldu yolunda habîb-i Hak
Seyretđi lâ-mekâna kadar râh-ı vahdeti
- 13 Gıtdi o râha bir tek ü tenhâ garîb olup
Üns ü huzûr-ı Hazrete oldu 'azîmeti
- 14 Bir bârgâh-ı 'âlî ana oldu pây-gâh
Buldu şerefle kurb-ı ev-ednâ-yı Hazreti
- 15 Mûsâ'ya *lenterânî* dedi Hak habîbinin
Mâ-zâg-ı çeşm-i pâkine hass etdi rû'yeti
- 16 Oldı livâ-ı hamd ile sâlâr-ı enbiyâ
Çekdi Huzûr-ı Hazrete ehl-i sa'âdeti
- 17 Tübâ görünce eyledi şerm ile ser-fürü
Seyr etdi kâmetiyle çemen-zâr-ı cenneti
- 18 Düşdü zemîne bir 'arak-ı pâk-ı 'ıtr-nâk
Buldu çemende sünbül ü gül bûy ü nükheti

KAYNAKÇA

Akar, Metin (1987), *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Çelebioğlu, Amil (1998), Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yayınları, s. 349-365.

Çimen, Sema (2010), *15. Yüzyıla Ait Anonim Bir Mi'râc-nâme (Transkripsiyonlu Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Derdiyok, İ. Çetin (1994), *Cemâlî, Hayatı, Eserleri ve Divânı*, Harvard University, USA.

Develi, Hayati (1998), Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Mi'râc-nâme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.28, s.81-229.

Devellioğlu, Ferit (1986), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Dîvân-ı Rahmî-i Harpûtî, Ma'muratü'l-Aziz Vilayeti Matbaası, 1303 (1885-86).

Duman, Musa (1997), İbrahim Bey'in Mi'râcnâmesi: İmla Özellikleri, Metin, Sözlük ve Ekler Dizini", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.27, s.169-238.

Esir, Hasan Ali (2009), Anadolu Sahası Mesnevilerinde Mi'râc Mevzuu, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.39, s.683-708.

Hacıhaliloğlu, Enver (2006), *Bir Eski Anadolu Metni (Mi'râc-ı Nebi) Üzerinde Gramer İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük-Tıpkı Basım)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kaplan, Mahmut (1996), *Neşâtî Dîvânı*, İzmir: Akademi Kitabevi.

Kaplan, Mahmut (2001), *Divan Şiirinde Hazret-i Muhammed*, Köprü, S.74, s. 106-117.

Kavaz, İbrahim – Onur, M. Naci (1996), *Harputlu Rahmi Divanı*, Elazığ: İzzetpaşa Vakfı Yayınları.

Onur, Naci- Kavaz, İbrahim (1988), *Harputlu Rahmî Dîvânı*, Elazığ: İzzet Paşa Vakfı Yayınları.

Pala, İskender (ty), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Selçuk, Bahir (2014a), "Harputlu Rahmî'nin Esbiyenâmesi Üzerine", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 2, s.4-5.

Selçuk, Bahir (2014b), *Rahmî, Harputlu Hoca Rahmî Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi, (<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1301>), (E.T. 10.07.2016)

Selçuk, Bahir (2015), “Edebî Türler ve Tarzlar”, *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Uzun, Mustafa (2005), “Mi'râciyye mad.”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 30, İstanbul: TDV. Yayınları, s. 135-140.

Ünver, İsmail (1986), “Mesnevî mad.”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri)*, Ankara: TDK. Yayınları.

Yavuz, Kemal (1999), “Anadolu'da Başlayan Türk Edebiyatında Görülen İlk Mi'râc-nâmeler: Âşık Paşa ve Mi'râc-nâmesi”, *İlmî Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, (8), s. 247-266.

Yavuz, Salih Sabri (2005), “Mi'râc mad.”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, s. 132, İstanbul: TDV. Yayınları.

Yazır, M. Hamdi (1932), *Hak Dini Kur'an Dili*, C.7, İstanbul: Umut Matbaası.

Yeniterzi, Emine (1993), *Divan Şiirinde Na't*, Ankara: TDV Yayınları.